

ESZMETÖREDÉKEK.

FORRADALOM ÉS SZELLEMI EGYÜTTMŰKÖDÉS.

A Szellemi Együttműködés Nemzetközi Szövetsége (*Fédération Internationale des Unions Intellectuelles*), amely nem tévesztendő össze a Népszövetség Coopération Intellectuelle-bizottságával, sem a Coüdenhove-Calergi-féle Páneurópa-mozgalommal és amelynek csupán az a célja, hogy az egyes országok elitjét egymással szellemi érintkezésbe hozza, az idén Budapesten tartotta kongresszusát. Bécs, Heidelberg, Barcelona, Krakó, Zürich után alkalma volt egy körülbelül nyolcvantagú európai társaságnak hozzánk is eljönni, miután az előző kongresszusokon már megismerkedhettek a magyar arisztokrácia és szellemi élet képviselőivel és a szövetség folyóiratából — az *Europäische Revue*-ből — a magyar problémának európai vonatkozásairól is értesülhettek...

Budapest ezuttal nem az etető-itató bankettek sorozatával, zsufolt kirándulási és városnézési programokkal várta a külföldieket. A téli idő sem volt alkalmas erre, de magához az összejövetel exkluzív és spirituális jellegéhez sem illett volna, ha ilyen dolgokon van a hangsúly. És mégis a kongresszus külsőségei semmiben sem maradtak hátra az előzők mellett. Az ismerkedési estély Zichy Raffaelné grófnőnél, aki várbeli palotája antik termeit bocsátotta a vendégsereg rendelkezésére; az egyetem auláját megtöltő előkelő közönség; a díszelőadás az operában; a kormány fogadóestélye a belügyminisztérium káprázatos nagytermében és szalonjaiban, ahol jelenvoltak főhercegek, miniszterek és diplomaták, uniformisok és dekorációk, csillárok és tükrök, estélyi ruhák és színes huszárok ragyogó kavargásában; az államfő megjelenése az utolsó előadási napon, amelyet a volt miniszterelnök, Bethlen István gróf fölolvasása és a publikum összetétele politikai eseménnyé avatott; Teleki Pál gróf személye a kongresszus elnöki tisztében, a másik volt miniszterelnöké, aki minden nyelven és minden helyzetben a szellemesség és tudósság legfinomabb szintézisét produkálta; a délutáni viták elnökei — Brandenstein Béla báró és Thienemann Tivadar — akik tanúságot tettek róla, hogy Magyarországon a legklasszikusabb német filozófiai kultúra mennyire otthonos; és végül a záróvacsora a Hungáriában: mindez a legjobb benyomásokat és a legszebb emlékeket kelthette a kongresszus résztvevőiben. Magyarországról elsősorban az egyetemnek képviseltették magukat, különösen a pécsi egyetem, amely nemcsak relative, hanem abszolút számban is a legtöbb résztvevőt szolgáltatta... Amit sajnálni lehet: az írók távolmaradása. Mintha a nemzetközi szellemi együttműködés nem érdekelné őket és mintha az arisztokrácia semmi kapcsolatot nem tartana fenn velük. Valamikor másképp volt... Így aztán beigazolódik az a vád, amivel különösen francia részről illetnek bennünket, hogy — mint a németek — tulságosan egyetemiek (*universitaire*) vagyunk. Akadémiánk is „tudományos“, nem irodalmi. Pedig a szellemi vezető szerep — mint ma Franciaországban — az írókat illetné, jogosan, nálunk is... Ha írónk egy kicsit európaibbak volnának; amilyenek voltak Bessenyei, Kazinczy, Eötvös idejében.

A *Fédération*, amelynek író-tagjai között olyan nevek szerepelnek, mint Paul Valéry, Thomas Mann, Franz Werfel, Luigi Pirandello — idei kongresszusán mintha lejött volna esztétikai és kultúrfilozófiai elefántcsont-tornyából, hogy egy aktuális sőt napi-politikai probléma körül szólaltasson meg

előadókat és vitázókat. A régebbi, eszményi körben mozgó tárgyak helyett (például: „a kultúra vulgarizálása“*) a mostani téma volt: *Európa hagyomány és forradalom között* és az előadásokat igen szerencsés tervvel úgy állították össze, hogy minden oldalról megvilágítsák az étellel-terhes problémát: a világkép, a tudomány, az élet, a művészet (Hekler Antal), a gazdaság és végül a politika (Bethlen István gróf) szempontjából.

Ami az összes előadásokból és fölszólalásokból kimutatkozott és ami a kongresszusnak különös érdekességet adott az előzők után: éppen ez az életközelség volt. A forradalmak realitása ma már a régi világ összes Rip van Winkléit fölébresztette. Az egész kongresszus annak a ténynek hatása alatt állott, hogy a forradalom nem valami kivételes jelenség az emberiség életében, hanem állandóan jelenvaló lehetőség, az evolúciónak épűgy „legitim“ formája, mint a konsolidációs állapot lassu fejlődései...

Ennek a súlyos igazságnak fölismerése mint valami nehéz atmoszféra ott kellett, hogy lebegjen a januári kongresszus fölött is. Mert az a generáció, amely a *Fédération*-t alapította, egészen más eszmények és normák közötti légkörében nőtt fel. Nem ismerte a háborút és a forradalmakat az érdekes, de vadregényes és valószínűtlen olvasmányok közé sorolta. Minden állandónak és örökérvényűnek látszott ez előtt a generáció előtt: az államforma, a gazdasági helyzet az egész világkép. Arra is nevelték, hogy higgyen a magántulajdon szentségében, a hosszúlejáratú kölcsönök és életbiztosítások kockázat-mentességében, az egyéni szabadságjogok százados bástyaiban, a gyermekversikék-megénekelte sajtószabadságban, a büntetőjog változhatatlan alapelveiben, a népfölségen alapuló demokráciában, a szabadverseny mindenható erejében és magában a Haladásban, amelyet éppen a világrend állandósága biztosít. Aztán jött háború és bebizonyosodott, hogy az egyén nem önmagáért, hanem a közért van, milliók az Állam miatt. Az emberiség szétömlő, anarchikus massa, ha nem kényszeríti regulákba — az egyénnél magasabb célok érdekében — egy erős, központi hatalom. A kezdődő államszocializmus aztán országokat átformált és megértük azt is, hogy ma — a „nemzetközinek“ induló etatizmus és tömegdiktatura korszakában — erősebb a nacionalizmus, mint valaha is álmodni lehetett a liberalizmust megelőző romantika idején. Közben pedig minden összeomlott, amiben szilárdan hittünk. Ami tíz évvel ezelőtt bűn volt és börtönt érdemlő filozófia, ma erénynek számít és állami lobogókon díszel. Még a pszichofizikai világ harmoniájának éltető illúziója is összeomlott. Hol vannak a fizikai és kémiai világ örök érvényű törvényei a mai relativisztikus és atomon-tuli természetszemléletben! Fizika és kémia eggyé olvadtak és a lenézett alchimisták álma valósággá vált: az elemek átalakulnak, sőt maga az anyag sem anyag már, hanem energiák sűrűsödése. Ez pedig megdönti az anyag tehetetlenségének régi elvét, amire filozófiák és a *praemotio physica* theológiája épültek. Minden él, a holt anyag is — törvényeivel együtt — örök átalakulásban van és ami létezik, az mozog... Ez az új monizmus, amely a sivár materializmus helyébe a pán-spiritualizmust, a lélek világegyetemét állítja: maga a legnagyobb forradalom, amin az emberiség keresztülment.

Igaz, hogy ez a forradalom nem kíván vért, sem anyagi áldozatot. A kongresszust nem is ez a nagy átalakulás érdekelte, hanem konkrétabb dolgok és az a két előadás, amely a tudomány (Poirier algiri professzor) és a művészetek (Hekler Antal) forradalmával foglalkozott: csupán „akadémikus“ érdeklődést válthatott ki és a régi liberalizmus szemléletével nem is került ellentétbe.

*) V. ö. az 1929-es barcelonai kongresszusról írt beszámolómat: Széphalom 1930: 212. l.

Az ellentétek Hans Freyer lipcei professzor előadása (*Tradition und Revolution im Weltbild*) és néhány német fölszólaló körül robbantak ki. A németek önmagukat analizálták, magyarázták és propagálták, kissé ködös nyelven, amire ráduplázott egy tűzesszemű bolgár fölszólaló, aki enyhe mosolygást váltott ki azzal a romantikus tézisével, hogy a bolgár forradalom a világszellem megújódása és a néplélek emanációja volt... „Új ember” születik Németországban és a forradalmi aktivizmus teremtő korszakát éljük — prédikálta a renaissance-filozófia szavaival, de kevesebb dinamikus erővel Freyer is, a hitlerizmus nemzeti pedagógusa. A kedélyeket aztán alaposan lehűtötte Edmond Vermeil straszburgi germanista professzornak fölszólalása, aki, a német lélek meglepő ismertetével, éles judiciummal és a francáikra jellemző logikai fölépítésben mutatott rá a kétféle forradalom lényegére: egyfelől az angol-francia forradalomra, amely fölszabadította az egyént, másfelől az olasz-német forradalmi átalakulásra, amely a tömegeket szabadítja föl az egyén elnyomására. Persze erre a németek joggal mondhatták, hogy az ő forradalmuk nem más, csak — egy előző forradalom ledöntésén keresztül — visszatérés a német nép „igazi” hagyományaihoz és lényegéhez. De ez az értelmezés maga is dokumentálja, hogy a fogalmak milyen kavargásának korszakát éljük. Konzervatív ragaszkodás a forradalom-teremtette hagyományokhoz az egyik oldalon: tehát a forradalom azonosulása a nemzeti lényeggel. A Rajna másik partján: véres és erőszakos forradalmi átalakulás, hogy elérhető legyen a forradalommentes, konzervatív nemzeti réteg...

*

A vita maradandó benyomást tett a jelenvoltagekra. Nem megoldásokról, határozatokról volt itt szó, hanem a problémák fölvetéséről. És a kongresszus hozzá is nyúlt a szellemileg és politikailag legizgatóbb problémákhoz, de azzal a selyemkeztő kézzel, amely ezt a disztíngvált társaságot mindig jellemezte.

Azóta az elhangzott előadások és fölszólalások nyomtatásban is megjelentek, — az *Europäische Revue* februári számában, amely természetesen a nagy német átalakulás óta szerkesztőt változtatott, — úgyhogy ily módon bizonyára szélesebb körben is visszhangot kelt majd a budapesti kongresszus. A közleményekben legérdekesebbek éppen a német önvallomások, amik egy „új emberiség” korszakának lelkes próféta-hangján az élet diszciplinájáról, bátor aktivizmusról, a „polgári” világ összeomlásáról, a „biztonságérzet” kiküszöböléséről, új-partok-felé-hajózásról harsonáznak.

Ebben a nagy világversenyben, amelynek chaotikus rapszódijában bolsevizmus, fasizmus és hitlerizmus néha meglepően ugyanazt a melódiát fújják, mi szerepe lesz az intellektuális lelkek eszményi egyesülésének, amiről jámborul Romain Rolland ábrándozott valamikor, egy nem is oly régi világban? Vajjon a *Fédération* számára kedvező-e az európai atmoszféra? A budapesti kongresszus levegője is mutatta, hogy — minden békenyilatkozat és kölcsönös megértésre-törekvés mellett is — soha még ilyen messze nem távolodtunk el a tizennyolcadik századi Európa szellemi egységétől, a filozófusok, Voltaire, Rousseau és a költők, Goethe, Schiller, idilli kozmopolitizmusától.

(Szeged.)

Zolnai Béla.